

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/377306563>

Covid-19'un Dinî Etkileri: Din-Bilim Çatışması/Religious Effects Of Covid-19: Religion-Science Conflict

Conference Paper · February 2023

CITATIONS

0

READS

11

1 author:

Recep Önal

Giresun University

113 PUBLICATIONS 85 CITATIONS

SEE PROFILE

13TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON CULTURE, CIVILIZATION AND SOCIAL SCIENCES

CAIRO, EGYPT
JANUARY 26-27, 2023

PROCEEDINGS BOOK

Edited by
Assist. Prof. Dr. Abdussalam Ali Ahmed

ISBN 978-625-6404-57-1

13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON CULTURE, CIVILIZATION AND SOCIAL SCIENCES

Cairo, Egypt
January 26-27, 2023

PROCEEDINGS BOOK

Edited by

Assist. Prof. Dr. Abdussalam Ali Ahmed

All rights of this book belong to IKSAD GLOBAL.
Without permission can't be duplicate or copied. Authors of
chapters are responsible both ethically and juridically.

IKSAD Publications - 2023 ©

Issued: 15.02.2023

ISBN: 978-625-6404-57-1

CONGRESS ID

13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON CULTURE, CIVILIZATION AND SOCIAL SCIENCES

DATE-PLACE

January 26-27, 2023 - Cairo, Egypt

EDITORS

Assist. Prof. Dr. Abdussalam Ali Ahmed

EVALUATION PROCESS

All applications have undergone a double-blind peer review process

TOTAL NUMBER OF PAPERS: 113

THE NUMBER OF PAPERS FROM TURKEY: 55

OTHER COUNTRIES: 58

PARTICIPANT COUNTRIES (18):

**Turkey, Kazakhstan, Morocco, Azerbaijan, Indonesia, Ukraine, Nigeria, Pakistan,
Romania, Russia, India, Georgia, Saudi Arabia, Algeria, Bulgaria, Malawi,
Serbia, Italy**

CONTENT

CONFERENCE ID	1
SCIENTIFIC COMMITTEE	2
PHOTO GALLERY	3
PROGRAM	4
CONTENT	5

PROCEEDINGS BOOK

Ecem TURGUT & Okyay UÇAN	
<i>THE ROLE OF REGIONAL DEVELOPMENT AGENCIES AND INVESTMENT SUPPORT OFFICES IN LOCAL DEVELOPMENT: A REVIEW ON PROVINCES UNDER AHILER DEVELOPMENT AGENCY</i>	1
Ecem TURGUT & Okyay UÇAN	
<i>THE RELATIONSHIP BETWEEN DEFENSE EXPENDITURES AND ECONOMIC GROWTH IN NATO MEMBER COUNTRIES</i>	12
İdris YAKUT	
<i>PERCEPTION OF RELIGION, RELIGIOSITY AND VALUES OF SECONDARY SCHOOL 8TH GRADE STUDENTS NAME SURNAME</i>	20
Tutku SEYMEN & Burcu SAĞOL & Çağrı Oğuzhan ŞEKER & Feyyaz ZEREN	
<i>THE RELATIONSHIP BETWEEN RENEWABLE ENERGY AND ECONOMIC GROWTH: AN APPLICATION ON OECD COUNTRIES</i>	30
Şahin ÇAKMAK & Aydoğın SOYGÜDEN	
<i>A COMPARISON OF SPORTS ETHICS AND SPORTSMANSHIP BEHAVIOR IN TEAM AND INDIVIDUAL SPORTS</i>	40
Mustafa Hatipođlu	
<i>READING "KASAS AL-QUR'AN" ACCOMPANIED BY SIYER: AN ANALYSIS IN THE SPECIAL OF THE HIJR SURAH</i>	51
Recep ÖNAL	
<i>RELIGIOUS EFFECTS OF COVID-19: RELIGION-SCIENCE CONFLICT</i>	58

Recep ÖNAL	
<i>THE PSYCHOLOGICAL ATTITUDES OF THE PEOPLE IN THE FACE OF TROUBLES AND DISASTERS FROM THE PERSPECTIVE OF MAWLĀNĀ</i>	68
Ali İSKENDER & Leyla TOKGÖZ	
<i>DETERMINING THE PERSPECTIVES OF TOURISM GUIDANCE STUDENTS ON THE DEPARTMENT AND THE PROFESSION</i>	75
Emine DOLMACI DURUKAN & Osman Vedüd EŞİDİR & Gökhan BAK	
<i>SELECTED SUBJECTS IN YOUTUBE JOURNALISM: THE EXAMPLE OF “AGENDA WITH CÜNEYT ÖZDEMİR”</i>	91
Osman BOSTAN	
<i>THE CLASSIFICATION OF THE MUSHAF IN THE HISTORICAL PROCESS</i>	101
Osman BOSTAN	
<i>CONTENTS AND METHOD ANALYSIS OF IBN AL-JAZARİ’S WORK ON THE SCIENCE OF TEJWEED</i>	107
Esra KAVAK & Seda SABAH	
<i>EXAMINATION OF HIGH SCHOOL STUDENTS’ PARTICIPATION IN IN-SCHOOL SPORTS ACTIVITIES</i>	114
Seda BAYBAL & Furkan CİVELEK & Yeliz PEKERŞEN	
<i>A CONCEPTUAL STUDY ON SOCIAL RESPONSIBILITY MANAGEMENT IN TOURISM ENTERPRISES</i>	120
Furkan CİVELEK & Seda BAYBAL & Yeliz PEKERŞEN	
<i>A CONCEPTUAL EVALUATION ON CUSTOMER COMPLAINTS IN FOOD-BEVERAGE BUSINESSES</i>	126
Ramazan BİÇER	
<i>A THEOLOGICAL CLASSIFICATION AND A CRIME OF BELIEF: BEING A ZINDIQ</i>	131
Ramazan BİÇER	
<i>WHY DID GOD CREATE EVIL? A THEOLOGICAL APPROACH TO THEODY</i>	139

COVID-19'UN DİNİ ETKİLERİ: DİN-BİLİM ÇATIŞMASI

Doç. Dr. Recep ÖNAL

Giresun Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kelam Anabilim Dalı,
Giresun, Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-2571-9949

ÖZET

Günümüz insanı, 2019'un Aralık ayından itibaren dünyanın gündeminde kalan ve tarihin en büyük salgınlarından birisi olan Covid-19 ile yüz yüze kalmış durumdadır. Tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisi sadece ticaret, ekonomi, eğitim, sağlık, siyaset ve sosyo-kültürel hayatta değil aynı zamanda dinî yaşamda ve dinî kurumlarda da etkilerini göstermiş durumdadır. Nitekim gerek kendi gözlemlerimizle gerekse basın ve medya vasıtasıyla dünyanın değişik bölgelerinde yaşayan Yahudi, Hıristiyan, Müslüman, Budist ve Hindu vb. çeşitli dinlere mensup olanların bu süreçten etkilendiklerine şahit olmaktayız. Dinlerin ve dindar kesimin bu süreçten nasıl etkilendiği konusuyla ilgili dikkat çeken en önemli hususlardan biri ise insanların dine olan yaklaşımları olmuştur. Çünkü salgının insanların inanç dünyalarına olumlu ya da olumsuz bir takım yansımaları ve etkileri olmuştur. Bu bakımdan bu süreci, insanların Tanrı ile olan ilişkisini ve dine olan bakışlarını göstermesi açısından dinî inanç testi mahiyetinde de okumamız mümkündür. Zira felaketlerin yaşandığı bu tür zamanlarda insanlar, inanç bakımından daha kesin ve keskin bir noktaya kayabilmektedirler. Bu durum uzak ve yakın tarihte gerçekleşen felaketler karşısında yaşanmış tecrübelerden anlaşılmaktadır. Zira insanoğlu, eskiden olduğu gibi günümüzde de virüs gibi salgın hastalıklar ve buna benzer felaketler gibi insan hayatını olumsuz etkileyen olayların sebebini bulmaya ve hikmetini anlamaya çalışmaktadır. Çünkü yaşanan bu tür felaketler yüzünden psikolojik açıdan kendisini çaresiz ve aciz hisseden insan, tabiatının bir gereği olarak biran önce normal hayatına dönmek ister ve bunun için kendine göre bir çözüm ve çıkış yolu aramaktadır. Bu süreçte insanların bir kısmı çözümü dinî değerlerde aramayı tercih ederken, diğer bir kısmı dini reddederek farklı yollarda aramayı tercih edebilmektedir. Öte yandan salgın süreci Müslümanlar başta olmak üzere Yahudi ve Hıristiyan gibi farklı inanç mensuplarını yakından ilgilendiren dinî ve felsefî tartışmaların yapılmasına da neden olmuştur. Dinlere yönelik en önemli tartışma konularının başında ise “din-bilim çatışması”nın geldiğini söylemek mümkündür. Din bilim etrafında yürütülen bu kadim tartışma pandemi sürecinde genelde din-bilim, özelde ise İslam-bilim ilişkisi etrafında yürütülmüştür. Nitekim bugün yaşanan sürecin de etkisiyle virüs salgınının yorumlanmasında ve salgına karşı yürütülecek mücadelede bağlamında din ve bilim arasında çatışmayı ön plana çıkaran, dinî referansları reddedip, bilimi doğrunun mutlak belirleyicisi kabul eden yorumların yapıldığına şahit olmaktayız. Son zamanlarda yaşanan ilimdeki gelişmeler de uzun zamandır tartışıla gelen din-bilim çatışmasının “bilim dinin yerini alacak, yeni din bilim olacak” şeklindeki söylemlerle tekrar gündeme gelmesinde etkili olmuştur. Hatta “ilimdeki gelişmeler sayesinde hastalıkların sona ereceği ve insanın ölümsüzlüğü yakalayarak Tanrı haline geleceği” şeklinde bazı teoriler de ileri sürülmüştür. Halbuki din ile bilim gerek kaynakları, gerek doğrulanma biçimleri, gerekse amaç ve işlevleri bakımından birbirlerinden farklıdır. Din yapısı itibarıyla bilimin alanına girmeyen Allah, insan ve tabiat arasındaki ilişkileri düzenlemenin yanı sıra aklın yetersiz kaldığı metafizik âlemi de açıklayan Allah'ın vaz ettiği bir kanundur. İşte bu bağlamda Covid-19 ile birlikte tekrar gündeme gelen din-bilim tartışması çerçevesinde araştırmamızın ana konusunu din ile bilimin birbiriyle olumlu ya da olumsuz ilişki içerisinde olup olmadığı meselesi oluşturmaktadır. Buna ilaveten tebliğde özellikle konuyla ilgili olarak İslam-bilim ilişkisine dair yanlış/hatalı değerlendirmelere ve yorumlara da işaret edilerek, bunların genel bir değerlendirilmesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Din, İslam, Bilim, Pandemi, Salgın, Covid-19

RELIGIOUS EFFECTS OF COVID-19: RELIGION-SCIENCE CONFLICT

ABSTRACT

Today's people are face to face with Covid-19, one of the biggest epidemics in history, which has been on the agenda of the world since December 2019. The Covid-19 pandemic, which has affected the whole world, has shown its effects not only in trade, economy, education, health, politics and socio-cultural life, but also in religious life and religious institutions. As a matter of fact, Jews, Christians, Muslims, Buddhists, Hindus, etc. living in different parts of the world, both through our own observations and through the press and media. We witness that members of various religions are affected by this process. One of the most striking issues about how religions and religious people are

affected by this process has been people's approaches to religion. Because the epidemic has had some positive or negative reflections and effects on people's belief worlds. In this respect, it is possible to read this process as a test of religious belief in terms of showing people's relationship with God and their view of religion. Because in such times when disasters occur, people can move to a more precise and sharp point in terms of belief. This situation can be understood from the experiences lived in the face of disasters that took place in the distant and recent history. Because, as in the past, human beings are trying to find the reason and understand the wisdom of events that negatively affect human life, such as epidemics such as viruses and similar disasters. Because people, who feel psychologically helpless and helpless due to such disasters, want to return to their normal life as soon as possible as a requirement of their nature and seek a solution and way out for this. In this process, while some of the people prefer to look for the solution in religious values, others may prefer to reject religion and seek it in different ways. On the other hand, the epidemic process has also led to religious and philosophical discussions that are closely related to members of different faiths such as Jews and Christians, especially Muslims. It is possible to say that "religion-science conflict" is one of the most important discussion topics regarding religions. This ancient discussion, which was carried out around the science of religion, was carried out around the relationship between religion and science in general and Islam-science in particular. As a matter of fact, with the effect of the process experienced today, we are witnessing that interpretations of the virus epidemic and the struggle to be carried out against the epidemic are made that emphasize the conflict between religion and science, reject religious references and accept science as the absolute determinant of truth. Recent developments in science have also been effective in bringing the religion-science conflict, which has been discussed for a long time, to the agenda again with discourses such as "science will replace religion, the new religion will be science". In fact, some theories have been put forward such that "thanks to the developments in science, diseases will come to an end and man will attain immortality and become God". However, religion and science differ from each other in terms of their sources, the way they are verified, and their purpose and functions. God, which is not within the scope of science due to its religious structure, is a law imposed by God, which not only regulates the relations between man and nature, but also explains the metaphysical realm where reason is inadequate. In this context, within the framework of the religion-science debate, which has come to the fore again with Covid-19, the main subject of our research is whether religion and science are in a positive or negative relationship with each other. In addition to this, in the communiqué, a general evaluation will be made by pointing out the wrong/erroneous evaluations and comments on the relationship between Islam and science, especially on the subject.

Keywords: Religion, Islam, Science, Pandemic, Epidemic, Covid-19

Giriş

İnsanoğlu, 2019'un Aralık ayının son günlerinden beri dünyanın gündeminde olan ve daha önce hiç karşılaşmadığı tarihin en büyük salgınlarından birisiyle (Covid-19) yüz yüze kalmış durumdadır. Bu nedenle Covid-19, dünya üzerinde bir daha her şeyin eskisi olmayacağı bir süreci başlattığı söylenebilir. Çünkü bu süreç insanlığın bireysel ve toplumsal tüm yaşam alanını büyük ölçüde olumsuz etkilemiş durumdadır. Bir diğer ifadeyle tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisi ticaret, ekonomi, eğitim, sağlık, siyaset ve sosyo-kültürel hayatın yanı sıra dinî yaşamda ve dinî kurumlarda da etkilerini göstermiş durumdadır. Nitekim gerek kendi gözlemlerimizle gerekse basın ve medya vasıtasıyla dünyanın değişik bölgelerinde yaşayan Yahudi, Hıristiyan, Müslüman, Budist ve Hindu vb. çeşitli dinlere mensup olanların bu süreçten etkilendiklerine şahit olmaktadır.

Dinlerin ve dindar kesimin bu süreçten nasıl etkilendiği konusuyla ilgili dikkat çeken en önemli hususların başında insanların dine olan yaklaşımları gelmektedir. Çünkü virüs salgınının, insanların inanç dünyalarına olumlu ya da olumsuz bir takım yansımaları ve etkileri olmuştur. Bu bakımdan bu süreci, insanların Tanrı ile olan ilişkisini ve dine olan bakışlarını göstermesi açısından dinî inanç testi mahiyetinde de okumamız gerekir. Zira felaketlerin yaşandığı bu tür zamanlarda insanlar, inanç bakımından daha kesin ve keskin bir noktaya kayabilmektedirler. Çünkü insanoğlu, eskiden olduğu gibi günümüzde de virüs gibi salgın hastalıklar ve buna benzer felaketler gibi insan hayatını olumsuz etkileyen olayların sebebini bulmaya ve hikmetini anlamaya çalışmaktadır. Zira yaşanan bu tür felaketler yüzünden psikolojik açıdan kendisini çaresiz ve aciz hisseden insan, tabiatının bir gereği olarak biran önce normal hayatına dönmek ister ve bunun için kendine göre bir çözüm ve çıkış yolu arar. Bu süreçte insanların bir kısmı çözümü dinî değerlerde aramayı tercih ederken, diğer bir kısmı daha dini reddederek farklı yollarda aramayı tercih edebilirler. Günümüzde de benzer durum söz konusudur. Nitekim bugün yaşanan sürecin de etkisiyle din ve bilim arasında rekabeti öne çıkaran söylemler ve konuşmaların yapıldığına şahit olmaktadır. Kimileri sadece dine sığınarak bilimin

verilerini dikkate almazken, bir kısmı da dinî referansları reddetme eğilimine girmektedir (Tekin, 2021). Bu çerçevede bugün virüs salgınının yorumlanmasında ve salgına karşı yürütülecek mücadelede genel olarak üç farklı bakış açısının söz konusu olduğu söylenebilir.

Birinci bakış açısı dine olumsuz yaklaşırken, ikincisi olumlu yaklaşmakta, fakat daha radikal bir tutum sergilemektedir. Üçüncü bakış açısı ise her iki yaklaşım arasında kalıp orta yolu takip etmektedir. Birinci yaklaşımı benimseyen kesim, virüs salgınına dinî bir anlam yüklemeyen sadece bilimsel olarak açıklamaya çalışmaktadır. Salgının meydana gelmesinde herhangi bir dinî yönünün bulunmadığını, insanın ahlakî davranışlarının olumlu ya da olumsuz hiç bir etkisinin bulunmadığını ve tamamen kendi doğal seleksiyon yolu içinde gelişiminin bir sonucu olarak ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Virüsün neden olduğu hastalıktan kurtulmanın tek çaresinin bilim olduğuna inanan bu kesim, bilim insanlarının bulacağı bir aşı veya ilaçla bu virüsün etkisiz hale geleceğini savunmaktadır (Sucu, 2021). Ayrıca koronavirüsün gündeme gelmesiyle bu salgını bahane ederek genelde dine özelde İslam'a ve dindar kesime karşı olumsuz tavır takınan bu yaklaşım, dini bilimin önünde bir engel kabul edip hurafe olarak değerlendirmekte, salgının dinî söylemlerle izah etmeye çalışan kesimi bilim karşısında aciz kalmakla suçlamaktadır. Öte yandan bu görüş sahipleri salgını fırsata çevirmeye çalışarak inançsızlıklarına gerekçe üretmeye çalışmakta, özellikle sosyal medyada "bin imam bir doktor etmiyor" gibi hakarete varan açıklamalarda bulunmaktadırlar. Öte yandan kendilerini daha çok materyalist, ateist, deist, agnostik, septik veya natüralist olarak tanımlayan bu görüş sahipleri, virüs salgınına bir "şüphe" sebebi ve akabinde dinden bir "çıkış" ya da "kaçış" için mazeret olarak da öne sürmektedirler. Bir başka deyişle, virüs salgınına teodise/kötülük problemi bağlamında kötü olarak değerlendirip, "kötülük varsa Tanrı yoktur" gibi düz bir mantıkla inançsızlıklarına bir haklılık veya meşruiyet zemini olarak görmektedirler (Baloğlu, 2020, 42). İkinci bakış açısını savunan kesim ise virüs salgınına dinî bir yaklaşımla ele almakta, bu tür olayların arka planında dinî bir sebebin bulunduğunu iddia ederek salgını "ilahî ceza ve gazap" şeklinde yorumlamaktadır. Bu çerçevede salgın başta olmak üzere depresyon, kuraklık, savaş ve hastalık gibi felaketleri manevi sebep-sonuç ilişkisi bağlamında Tanrı ile insan arasındaki ilişkilerin zayıflaması ve bilhassa toplumsal nitelikli ahlakî yozlaşmanın bir sonucu olarak Tanrı'nın günahkâr ve âsi insanlara bir tür azabı ve cezası olarak değerlendirmektedir. Bu nedenle virüse karşı mücadelede Tanrı'nın etkili olacağına inanmakta, hastalığa karşı çözüm olarak sadece Tanrı'ya sığınılması gerektiğini ve hastalıktan kurtulmanın tek yolunun din olduğunu iddia edip bilimi dışlayarak bu konuda radikal bir tutum sergilemektedir. Üçüncü yaklaşımı benimseyenler ise bu iki aşırı görüşlerden farklı olarak salgına hem dinî hem de bilimsel bir anlam yüklemekte, virüsün meydana gelmesinde insanların Allah'ın doğaya yerleştirdiği tabiat kanunlarına (sünnetullah) uymayarak ilahî düzeni bozmalarının etkili olduğunu düşünmektedirler. Ayrıca Allah'ın bu tür musibetler yoluyla da bazen insanları uyardığını bazen de imtihan ettiğini ifade ederek salgını "ilahî uyarı, ikaz, imtihan, ibret, sünnetullah" şeklinde yorumlamaktadırlar. Öte yandan virüse karşı mücadelede hem bilimin hem de dinin verilerinin esas alınması gerektiğini savunarak diğer yaklaşımlara kıyasla daha mutedil bir tutum sergilemektedirler (Sucu, 2021; Yaşaroğlu, 2005, 52; Çapçioğlu, 2020). Söz konusu bu üç yaklaşımın genel bir değerlendirmesini yapacak olursak; yaşanan sürecin etkisiyle dini dışlayarak bilimi ön plana çıkarmaya çalışan birinci görüşün iddiaları ilk kez ortaya atılmış bir düşünce değildir. Bu durum yüzyıllardır devam eden bu tür tartışmaların, erken zamanlarda din-felsefe; birkaç yüzyıldır da din-bilim çatışmasının tipik bir yansımasını bize göstermektedir (Tekin, 2021). Bu çatışmanın asıl kaynağını da bilimin yer yer kendisinden başka doğruyu belirleyen bir müessesenin varlığını kabul etmemesi ve kendisini doğrunun mutlak belirleyicisi olarak görmesi oluşturmaktadır. Yani hakikatin yalnız bilim erkine ait olduğunun iddia edilmesidir. Böyle olunca da insan ve bilim her şeyin ölçüsü olarak algılanmakta ve kuralları Tanrı değil insan ve bilim koymak istemektedir. Halbuki din de Allah'ın vahyettiği diğer bir hakikat olup ve mutlak manada kural koyucu ve hükmedici bir müessesedir (Akın, 2020, 726). Daha açık bir ifadeyle din her şeyden önce insan ve evren hakkında bilgi veren, bu anlamda Tanrı, evren, evrenin kaynağı, evrenin nihai ereği, insanın özü, insanın kaderi, Tanrı ile insan arasındaki ilişkiler gibi yapısı itibarıyla bilimin alanına girmeyen hususları açıklayan bir kurumdur (Arslan, 2009, 261-262; Önal, 2020).

1. Din-Bilim İlişkisi

Bilindiği üzere Covid-19 pandemisi sürecinde, İslam, Yahudi ve Hıristiyan dünyasında teolojik olarak birtakım tartışmalar yaşanmıştır. Özellikle dindar kesim arasında "kaza-kader", "kötülük problemi (teodise)", salgının bir azap mı, ibret-imtihan mı, hikmetini bilmediğimiz bir rahmet mi yoksa bir "kıyâmet alameti" mi olduğu konusunda farklı tartışmalar söz konusu olmuştur (Hıdır, 2020, 783). Bu tartışmalara ilave olarak Covid-19'un dinlere yönelik en önemli etki ve sonuçlarından birinin de yukarıda işaret edildiği üzere "din-bilim ilişkisi" etrafında yürütülen kadim tartışmaların tekrar

güdüme geldiğini söyleyebiliriz. Çünkü pandemi sürecinde tıp ilmi başta olmak üzere, bilimin önemi bir kez daha öne çıkmıştır. Bu durum genelde din-bilim, özelde ise İslam-bilim ilişkisine dair bazı tartışmaları da beraberinde getirmiştir (Hıdır, 2020, 787-788).

Son zamanlarda yaşanan ilimdeki gelişmeler de uzun zamandır tartışılan din-bilim çatışmasını “bilim dinin yerini alacak, yeni din bilim olacak” şeklindeki söylemlerle tekrar gündeme getirdi. Hatta “ilimdeki gelişmeler sayesinde hastalıkların sona ereceği ve insanın ölümsüzlüğü yakalayarak Tanrı haline geleceği” şeklinde bazı teoriler de ileri sürüldü. Bu teoriyi savunanların başında ise Yahudi tarihçisi Yuval Noah Harari gelmektedir (Harari, 2016, 33, 35, 36). Kaleme aldığı *Homo Deus: Yarının Kısa Bir Tarihi* adlı serinde insanın salgınları dize getirerek Tanrılaşacağını savunan Harari, insanlığın bilimdeki gelişmeler ve bol gıda, ilaç, enerji ve hammadde sağlayan olağanüstü ekonomik büyüme sayesinde bütün hastalıklarla başa çıktığını, kıtlık, savaşlarını dize getirdiğini iddia etmiştir. Ona göre insanlık eşi benzeri görülmemiş refah ve sağlık seviyeleriyle uyum içinde yaşamayı garantilemiştir. Yaşanan ölümler ise sadece teknik bir aksaklıktan kaynaklanmaktadır. Harari'nin bu teorisine göre insanlık bir daha salgın, kıtlık ve savaş gibi durumlarla karşılaşmayacaktır (Yıldırım, 2021).

Aslında Harari'nin bu yaklaşımı eskiden beri farklı tonlarda da dile getirilmiştir. Özellikle de Rönesans ve aydınlanma döneminden sonra din-bilim çatışmasına yönelik çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşler genelde aklın ve bilimin önünü açarken, dini etkisiz hale getirmeye yönelik olmuştur. Bilimin bir ön kabul olarak Tanrı'ya ihtiyaç duymayacağı kabul edilmiştir. Bununla beraber birçok bilim insanı Tanrı'ya inanmasına rağmen yeryüzünde Tanrı ve diğer manevi unsurları yok sayan entelektüel normları kabul ederek fizik âlemi ve metafiziği birbirinden ayrı değerlendirmiştir. Bu döneme damgasını vuran düşünce akımı ise dinin alanını sınırlandırarak Tanrı'ya ihtiyaç duymayan mekanik bir dünya tasarımı savunan deizm olmuştur. Deizmin bu yaklaşımı aynı zamanda ateistik görüşleri desteklemiştir. Böylelikle hem deizm hem de ateizm bu dönemde bilime yükledikleri anlamlar itibarıyla birbirlerini beslemişlerdir (Akın, 2020, 703-704). Daha sonraki süreçte ise bilimsel anlamda ilerlemeler kaydedilince “artık bilim evreni tek başına izah edebilir; felsefe öldü, teoloji lüzumsuz!” iddiaları gündeme getirilmiş, buna yönelik çeşitli kitaplar yazılmıştır (Akın, 2020, 704).

Bu salgından nasıl kurtulacağına dair sergilenen ikinci görüşe gelince; bu konuda bilimin değil sadece dinin çare olacağına iddia eden bu yaklaşımın “virüs, Allah'ın günahkâr insanlara bir cezasıdır” şeklinde özetleyebileceğimiz bu görüşleri de isabetli görülmemektedir. Bu tarz bir yaklaşım aceleyle verilmiş bir hükümden ibaret olup, oldukça yüzeysel, bir bilgiye dayanmayan ve zan ifade eden açıklamalardan başka bir anlam ifade etmemektedir. Kaldı ki din adına topluma yönelik bu tür hatalı açıklamaların yapılması, telkin ve mesajların verilmesi hem dine hem de insanlara faydadan çok zarar vermekte, bilhassa insanların zihninde kullarını cezalandıran acımasız ve merhametsiz bir Tanrı tasavvurunun oluşmasına sebep olmaktadır. Halbuki Yüce Allah, İslam dinini korku ve tehdit üzerine değil merhamet, sevgi ve saygı üzerine inşa etmiştir. Bu açıdan günümüzde tüm insanlığın maruz kaldığı virüs felaketini açıklama ve anlamlandırmada naklettiğimiz her iki yaklaşım da hatalı bir görüştür. Bu tür parçacı yaklaşımlarla doğru sonuçlara ulaşmak mümkün görünmemektedir (Sucu, 2020). Bu yüzden burada metafizik boyutu olan dinle, din adına sergilenen bazı temelsiz akıl dışı argümanlar birbirine karıştırılmamalıdır. Dinin argümanlarıyla bilimi yok saymak ne kadar doğru bir tutum değilse aynı şekilde bilimsel yöntemlerle dini hakikatlerin yokluğuna hükmetmek de o kadar doğru olmayıp orta çağ düşüncesinin bir yansıması olarak değerlendirmek gerekir (Akın, 2020, 726). O halde yapılması gereken bu tür aşırılıklardan uzak durmak, din, bilim ve aklın meseleye dair verilerini bütüncül bir yöntemle değerlendirmektir. Bu açıdan yukarıda da bahsettiğimiz hem ilmî hem de dinî verileri esas alıp hadiseye bütüncül yaklaşarak bu sürecin başarılı şekilde atlatılmasını amaçlayan üçüncü yaklaşım daha isabetli görünmektedir. Çünkü bu yaklaşıma göre tıp/bilim ile din arasında bir çatışma değil işbirliği söz konusudur. Tıp ilmi, insan bedenini hastalandığı zaman tedavi eder. Din ise insan ruhunu tedavi eder, varlığını manen geliştirir ve anlamlandırır. Bu anlamda bedenin korunması tıbbın, ruhun korunması ise dinin temel görevidir (Turner, 2011, 29-30).

2. Din-Bilim Arasında Uyum Mu Yoksa Çatışma Mı Var?

Yukarıda da kısaca ifade ettiğimiz üzere düşünce tarihinde insanları en çok meşgul eden tartışma konularından birini hiç şüphesiz din ile bilimin birbiriyle olumlu ya da olumsuz ilişki içerisinde olup olmadığı meselesi oluşturmaktadır. Tarihi süreçte din ile bilim genelde karşılıklı bir ilişki ve etkileşim içerisinde olduğu bir gerçektir. Bu ilişkide bir çatışma olup olmadığı konusunda farklı söylemler öteden beri varlığını sürdürse de milletler ve toplumlar arasında var olan dinî ve sosyo-ekonomik düzey farklılıkları nedeniyle güncelliğini günümüzde de devam ettirmektedir (Özarslan, 2020, 886). Hatta “Modern bilimin ilerlemesiyle Tanrı/Din yavaş yavaş etkisini yitirecektir ve nihayetinde yok olacaktır” söylemi Türkiye özelinde bazı eserlere ve yazılara yansıdığını görmek mümkündür. “Dinsel

inançların bir aldatma ve kaçıştan meydana geldiği, inançların ilkel insanların doğayı kavrayamayan duygularından ortaya çıktığı”, “akıl ve bilimin aydınlık, din ve imanın ise karanlık olduğu”, “bilimin din kapısından sığmadığı ancak dinin bilim kapısından sığıldığı” gibi söylemler bunlardan bazılarıdır. Tüm bu ifadelerin ortak yönü dinin, bilimin zıttı olarak sunulması şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Akin, 2020, 704-705). Halbuki herhangi bir bilimsel veya dinsel zorlamaya girmeksizin problemleri kendi dinamikleri içerisinde ele almanın veya uzlaştırmayı sağlamanın, bir yönüyle hem dine hem de bilime saygının bir gereği olduğunu söylemek daha makul gömülmektedir (Akin, 2020, 707). Çünkü din ile bilim gerek kaynakları, gerek doğrulanma biçimleri, gerekse amaç ve işlevleri bakımından birbirlerinden farklıdırlar. Örneğin dinsel bilgilerin kaynağı kutsal metinlerdir ve bu kutsal metinleri insanlara tebliğ eden peygamberler ve son tahlilde bu metinleri gönderen Tanrı’dır. Bilimsel bilginin kaynağı ise insan zihni, insan deneyi ve gözlemidir. Dinsel bilgilerin amacı insanları ahlaklı kılmak ve ebedî saadete kurtarmakken bilimsel bilginin böyle bir amacı yoktur (Arslan, 2009, 269-270).

Öte taraftan felsefe, din ve bilim arasında evreni anlama ve çözme gibi bazı konularda benzer amaçlara sahip oldukları da bilinen bir gerçektir. Şöyle ki; felsefe, bilim ve din Allah’ın yarattığı bu evreni anlamaya, çözmeye, idealize etmeye çabalamaktadırlar. İnsanın düşünen yönünü temsil eden felsefe kâinatı, insanı ve varlık, bilgi ve değerler alanıyla ilgili problemleri akılcı, rasyonel ve tenkitçi yöntemlerle inceleyen ve temellendiren sistemli fikrî faaliyetlerdir. Kısaca bir dünya görüşü ve varlık hakkında genel bir teori veya ideal oluşturma çabasıdır (Kaya, 1995, 12: 311). İnsanın araştırma yönünü temsil eden bilim ise zaman ve mekân dünyasında yer alan olgu ve olayların yapılarını, onlar arasındaki sebep-sonuç bağlantılarının oluşturduğu düzeni keşfetmeyi; bu konuda elde edilen verileri dedüktif bir sistem içinde toplamayı ve nihayet bütün olup-bitenlerin hangi temel yasalara göre cereyan ettiğini belirlemeyi gâye edinen beşerî faaliyetlerdir (Aydın, 1990, 270-271). Hiç durmadan değişen ve genişleyen birtakım yasa ve kuralların bütününden ibarettir. Bu bütün her gün biraz daha büyüyerek, birçok şeyi daha kapsayarak, nesnelere ve olayların derinliklerine doğru ilerler. Bu yüzden değişime her zaman açıktır (Adıvar, 1987, 20). Bilimin temel amacı bütün doğayı tam ve eksiksiz anlamak ve gerçeği bilmektir (Adıvar, 1987, 23). Ayrıca bilimsel düşünce meselelere şüpheyle yaklaştığı, gözleme, deneye ve parçalara dayandığı için bütün gerçeğin bilineceğini tasarlamaz, en iyi bildiği şeyin bile bütünüyle gerçek olduğunu ileri sürmez (Russell, 1997, 145). Bilim insani bir etkinlik olduğu için bilimin bazı sınırları vardır. Birincisi, bilim fizik (tabiat) âlemiyle sınırlı bir etkinliktir. İkincisi, insanın mevcut ve sınırlı kapasitesi (akıl, duyular vb.) çerçevesinde yapılıdır. Bu bağlamda bilim, sonuçları itibarıyla asla mutlaklaştırılmayacak, ucu açık bir etkinliktir ve bir teoloji olmadığı gibi teolojinin işlevlerini yüklenmez, bir kesinlik elde etmek üzere metafizik spekülasyonlara girmez (Tekin, 2020). Bu sınırlıklarına rağmen günümüzde bazı çevreler bilim adına bilimcilik yaparak evrendeki her olayı doğa yasalarına bağlayıp mucizeye, doğaüstü güce, aşkın varlığa yer bırakmayan, aşkınlıktan ve metafizikten kopan, determinist bir bakış açısına dayalı bir bilim anlayışını ısrarla savunmaktadırlar (Adıvar, 1987, 8). Bu tür yaklaşımın iki problemi vardır. Birincisi, eşya ile ilgili bilgi üretmekle birlikte, bu dünya, evren ve insana dair anlam problemi yaşamaktadır. İkincisi, bilim fizik âlemlerle sınırlı olduğundan ötesi ile ilgili bir şey söyleyemez. Söyleyememesi gayet doğaldır. Fakat tarihsel süreçte pozitivism ve başka bir takım yöntemler, giremediği fizik ötesini spekülasyon sayıp inkar yolunu seçmişlerdir. Halbuki bir şeyi inkar etmekle yok olmaz. Çünkü insan varoluşsal bir aşkınlık taşır. Bilim, tümüyle epistemolojik bir yükümlülük üstlenirse, kendi sınırlı alanının dışına çıkmış olur (Tekin, 2020). Kaldı ki bilim sadece olgu ve olaylarla uğraşır ve değer dünyasını dışarıda tutmaya çalışır (Aydın, 1990, 271).

İnsanın iman ve eylem boyutunu temsil eden din ise bilimin yetersiz kaldığı bu durumlarda ve dahi aşkın ve metafizikle bağlantılı olan hususlarda devreye girer. İyi ve kötüyü, hayır ve şerri, fazilet ve rezaleti öğretir, insana hayır ve fazilet yollarını göstererek refah ve saadete ulaştırır. Bu tür konudaki bilgi ve anlamı dinden başkası veremez (Aydın, 1964, 98). Çünkü dinin ruhu doğanın ötesindeki şeylerin, en yüksek değerlerin sezgi ile bilinmesidir (Adıvar, 1987, 14). Bu anlamda din insan hayatını, insanın içinde bulunduğu evrenle belli ölçüde doyurucu ve anlamlı bir ilişkiye sokma çabası ve insanî işlerin yürütülmesinde bilgelik sağlama girişimidir. İnsanın dünyayı bilme ihtiyacından çok, dünyaya ve onu idare eden ilkeye, Tanrı’ya, insan hayatının bir anlamı olduğuna inanma ihtiyacına cevap verir (Arslan, 2009, 11). Kaldı ki sonluluk bilimi demek olan deney, akıl ve zekânın tümü olmadığı gibi insanın yapısı da yalnız akıl ve zekâdan ibaret değildir. İnsanın bir de ruhsal ve manevî bir boyutu vardır (Adıvar, 1987, 17). Bu yüzden insanı tanımlarken sadece akleden yahut sadece yapıp eyleyen varlık olarak tanımlamayız. O, bir bütün halinde hayatı anlamaya ve yorumlamaya çalışan ve manevî (psikolojik-ruhsal) yönü bulunan bir varlıktır. Bu bakımdan insanların bu manevî yaşamı dinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Felsefe insanın düşünen yönünü temsil eder ve “düşünüyorum, öyleyse varım” argümanını kullanırken, din insanın iman ve eylem boyutunu temsil eder ve

“inaniyorum, öyleyse varım” argümanını kullanır (Düzgün, 2009, 151-152). Din ortaya koyduğu ilkelerle insanın aklını değil, iradesini; kendisine yön veren içgüdülerini eğitmeyi, onları dengelemeyi hedefler. Zira insan akli doğruyu bilir ve görür, ama bu bildiği ve gördüğünün aksini yapabilir. Her insan öldürmenin, hırsızlık yapmanın iyi olmadığını bilir, ama bu çirkin eylemler de her gün işlenir. Bu durumda fiillerin, bazı hareket tarzlarının kötü olduğunu bilmek bu kötülüklerin yapılmasını engelleyememektedir. Dinin devreye girdiği nokta işte burasıdır. İnsanın bilgilerine ek bir etki sağlayarak, onun iradesini hedef alarak, kalbine, gönlüne, insani duygularına hitap ederek iyilikleri yaptırmak, kötülüklerden sakındırmak dinin temel varlık sebebidir (Düzgün, 2009, 151).

Diğer taraftan dinin felsefe ve bilimden farklı olarak toplumsal bir rol oynadığı, toplumun isteklerini destekleme, bunları güçlendirme ve toplumsal yaşamı koruma gibi bir işleve sahip olduğu da bir gerçektir. Toplum içinde masumlara zarar verecek, suçluları ıslah edecek cezalar düzenlemekte ve iyiliğe teşvik için de ödüllendirmektedir (Bergson, 2013, 11, 12, 183). Buna ilaveten din deprem, su baskını, kasırğa, salgın hastalıklar vb. insan hayatını olumsuz etkileyen durumların bizde uyandırdığı korku ve endişelerden bizleri kurtarmada ve bunlara karşı bir direnç oluşturmada da bir fonksiyona sahiptir (Bergson, 2013, 136). Çünkü din, inanan bireyi güçlendirir ve disipline eder (Bergson, 2013, 180). Öte yandan anlamı ve amacı, bireyin Tanrı ile ilişkisini düzenlemek, onu kötülükten arındırmak, bu suretle onu hem bu dünyadaki hem de öteki dünyadaki hayatında mutluluk ve huzura erdirmektir (Jung, 1999, 58-59, 63). Bilimin gayesi ise, tabiatı tam ve eksiksiz olarak anlamak, varlığın hakikatini kavramak, gerçeği bilmektir. Bu anlamda bilim kâinata bütün olup bitenlerin hangi aslı kanunlara göre meydana geldiğini tespit etmeyi, bunlar arasındaki sebep sonuç ilişkilerinin oluşturduğu düzeni keşfedip kavramayı amaçlamaktadır. Neticede din ve bilimin nihai amacı dünyaya gelen insanın huzur ve mutluluk içerisinde yaşamasına yardımcı olmaktır (Özarslan, 2020, 883, 887).

Din-bilim çatışmasına İslam dini açısından bakacak olursak, din ile bilimin birbirine zıt olmadığını aksine birbirine gereklilik duyan iki farklı alan olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü İslam’a göre din, Allah’ın gönderdiği vahyi, emir ve yasakları; ilim ise tabiatın bilinmesi, açıklanmasıdır. Dini gönderen de, tabiatı yaratan da Allah olduğuna göre, din ile ilim arasında bir uygunluk olması, çatışma olmaması gerekir. Başka bir deyişle, vahiy ile aklın ters düşmemesi icap eder. Buna rağmen bir çatışma görülürse, bunun sebebi ya dinin veya ilmin gereği gibi bilinmemesi, anlaşılmasındır. Öyleyse söz konusu olan, anlayışlardaki çatışmadır, din-ilim çatışması değildir (Şentürk, 2017, 15). Çünkü asliyetini korumuş din yani sahih dinî metinlere sahip olan din ve din anlayışının bilimle ve bilimsel araştırmaların sonuçlarıyla herhangi bir sorunu olmamıştır. Asliyetini korumuş bir din olması hasebiyle İslâm bu kategoride değerlendirilmelidir. Çünkü Kur’an birçok âyetiyle yeryüzündeki ve gökyüzündeki varlıkların incelenmesini teşvik ederek varlığın bir yaratıcı tarafından var edildiğini ve bir düzen içerisinde varlıklarını sürdürdüklerini insanın tecrübesiyle bilebileceğine işarette bulunmuştur. Bu yüzden İslâm dünyasında din-bilim ilişkisi, dinin kaynağı Kur’an’ın akli kullanmaya ve tecrübeye büyük önem atfederek ilmi faaliyetleri ve bilimsel araştırmaları teşvik etmesi sonucu çoğu zaman müspet yönde seyir etmiştir. Dolayısıyla İslam bilimsel faaliyetlerin gelişimine katkıda bulunmuştur. Bilimsel araştırmaların verileri de dinin anlaşılması, doğru yorumlanmasına ve hurafelerden arındırılmasına katkıda bulunmuştur. Bu olumlu etki İslâm dünyasında çoğu zaman karşılık bulmuş, İslâm’ın bilim ve kültür medeniyeti kurmasına vesile olmuştur (Özarslan, 2020, 899-900). Bu bakımdan bir bilim insanı Kur’an’daki ilme yapılan vurgulara ilgisiz kalamayacağı gibi, bir din adamı da insanlığın faydasına mebni ve nihayetinde Allah’ın varlığına ulaştıracak ilmi hiçbir faaliyete ilgisiz kalmamalıdır. Zira bunlar birbirine zıt durumlar değil, birbirini tamamlayan faaliyetler olmaktadır (Akın, 2020, 708).

3. Covid-19 Özelinde Din-Bilim İlişkisi

Yukarıdaki açıklamalar ışığında günümüzde yaşanan Covid-19 pandemisine bakacak olursak, Covid-19 pandemisi Müslümanları da yakından ilgilendiren pek çok dinî-felsefi tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Pandemi sonrasında İslâm karşıtlığının nispeten azalıp yerini “Çinfobisinfobi”ye bırakacağı, din/İslâm-bilim ilişkisinin post-modern ve post-truth (hakikat ötesi) dönemde nasıl tartışılacağı, dine yönelişlerin mi, yoksa dinden uzaklaşmaların (deizm-agnostisizm-ateizm-nihilizm ve apateizm) mi hızlanacağı gibi tartışmalar, bunların bazılarıdır. Ancak bunlar arasında belki de en önemlisinin, yukarıda da özetlemeye çalıştığımız din-bilim ilişkisine yönelik tartışmalar olduğu söylenebilir. Zira pandemi süreci, tıp ilmi başta olmak üzere, bilimin önemini bir kez daha öne çıkarmıştır. Bu durum ise din-bilim ilişkisinin doğru kurulmasına yönelik bazı tartışmaları beraberinde getirdiği bir gerçektir (Hıdır, 2020, 785, 787). Nitekim bugün bilim insanları, akademisyenler, uzmanlar, felsefeciler, psikologlar, sosyologlar ve ekonomistlerden her biri bu salgının ortaya çıkışını ve etkilerini kendi zaviyesinden değerlendirmektedir. Bu durum doğal olarak meseleyi açıklama ve anlamlandırmada ihtilafa düşmesine neden olmaktadır. Çünkü virüs salgınını bilim açıklar, felsefe ve

sosyal bilimler düşündürür, din ise anlamlandırır. Daha açık bir ifadeyle felsefeciler (felsefe), salgın hastalık gibi musibetleri akıl süzgecinden geçirerek yorumlar, insanları düşünmeye ve sorgulamaya sevk eder, ancak anlamlandıramaz (Görmez, 2021a, 20). Bilim insanı (bilim) ise bilimsel yönleri ile ele alır, olağan bir olay olarak değerlendirir, sebep ve sonuç ilişkisi içerisinde açıklar. Bu anlamda bilim (tıp), bu tür olayların nasıl meydana geldiğini, sebeplerinin ne olduğunu araştırır ve inceler. Elde edilen veriler doğrultusunda insanlara bu tür hastalıklara karşı nasıl mücadele edileceğini, aşısının nasıl bulunacağını, alınacak tedbir ve önlemlerin neler olması gerektiğini anlatır, fakat bu hadiseleri anlamlandıramaz nihai manasını anlatamaz. Tıpkı insanoğlunun ruhunu bilim bugüne kadar anlatamadığı gibi bilim bize bir meyve sineğinde 150 bin nöron taşıyan bir beyin olduğunu söyler. Muhteşem ilişkiler olduğunu da izah eder. Fakat buradan hareketle bütün bu tasarımı yapan yüce kudreti bunun arkasındaki aşkın metafizik manalarını anlatamaz (Görmez, 2020, 132). Bununla birlikte şunu da ifade etmemiz gerekir ki bazı çevreler bilimcilik yaparak plana çıkarmaya çalışıp insanın manevi yönünü inkâr ederek onu sadece maddî bir varlığa indirgemektedirler. Materyalist ve pozitivist bakış açısıyla âlemi sadece deney, gözlem ve duyularla ulaşılabilen bu dünyadan ibaret görüp metafizik âlemi yok sayarak, Allah, peygamber ve ahiret gibi dini değerleri reddetmekte ve bilimi bir ideolojiye dönüştürmektedirler (Görmez, 2021b). Halbuki bilim ile din aynı olaylara farklı boyutlarda yaklaşan ve birbirini çeşitli boyutlarla tamamlayan iki ayrı müessesedirler. Ancak her ikisi de aynı gerçekliği farklı lisan ve yöntemlerle aktarmaktadır. Her ikisinin yöntem ve dillerinin farklı olması birbiriyle çelişki içinde oldukları anlamına gelmemelidir (Akın, 2020, 718). Zira din yaşanan koronavirüs gibi musibetleri insanın iç dünyasında anlamlandırmaktadır. İnsanları bu tür hadiselerin görünen ve görünmeyen manaları üzerinde düşünmeye ve tefekkür etmeye sevk etmektedir. Bu bakımdan din burada çok önemlidir; anlam arayışı da bu açıdan çok büyük önem arz etmektedir. Özellikle İslam dini, yaşanan musibetleri hem bilimin açıklamalarını hem de felsefenin akli ön olana çıkaran görüşlerini göz ardı etmeden bir bütüncül bakış açısıyla izah etmektedir. Bu bakımdan İslam dini, iddia edildiği gibi bilimi ve akli dışlayarak bu yaşananları sadece ilahî bir azap ve ceza olarak değerlendirmemektedir. Çünkü İslam, bilimi Allah'ın kâinata yerleştirdiği ayet ve kanunların bir tefsiri, felsefe ise insana verdiği en büyük ihsanı olarak yorumlamaktadır (Görmez, 2020, 133). Dolayısıyla din ve bilimi kendi değerlerinden ayırmadan din âlimi, dini hurafelerden arındırıp sahil bir din anlayışı ortaya koyabilmek için bilimin verilerinden istifade etmeli ve bilime teşvik ederek onun ilerlemesine katkı sağlayabilmelidir. Aynı şekilde bilim insanı da bilimi ideolojiden arındırıp dinin hakikatlerinden istifade etmelidir. Böylesi bir tutum hem din-bilim çatışmasını ortadan kaldırmış hem din ve bilimin hakikatin farklı yönlerini temsil eden birer müessese olarak kabul edilmesini sağlamış olacaktır (Akın, 2020, 726). İşte bu gerçeğin farkında olan İslam filozofu İbn Rüşd (ö. 595/1198) din-felsefe ilişkisini ele aldığı *Faslü'l-Makâl* eserinde dinle felsefenin aynı kaynaktan beslenen “iki sütkardeş” olduğunu, dolayısıyla din ile felsefe arasında herhangi bir çatışma veya uzlaşmazlığın söz konusu olamayacağı söylemiştir (İbn Rüşd, 2004, 125). Bugün ise aynı şeyi, din ve bilim arasındaki ilişki için de söylemek mümkündür. Fakat burada dikkat edilmesi gereken husus, din ile bilim arasında ilişki kurulması gereken ortak alanlar olmakla birlikte faaliyet sahalarının ve etkinliklerinin ayrı olmasıdır (Tekin, 2021). Zira bilim, basit ifadesiyle, neyin nasıl olduğunu kendi tekilliği içinde daha ziyade tümevarım yoluyla açıklamakta; din ise, “insanların kendi elleriyle yaptıkları yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu” (er-Rûm 30/41) ayetinin de ifade ettiği üzere, daha ziyade niçin sorusuyla anlamlandırmaktadır. Bunu yaparken de “vahiy”, “kâinat” ve “insanı” olmak üzere, üç olguyu birlikte okumak gerekir. Bunları yerine ikame edecek, nakzedecek şekilde değil de inanç, bilgi ve düşüncüyü holistik-bütüncül ve birbirini tamamlayacak şekilde okunduğunda din bilim ile çatışmayacaktır. Bu yönüyle ele alındığında Covid-19, Müslüman için aslında bilimin din ile çatışmasını değil, buluşmasını hatırlattığını söyleyebiliriz (Hıdır, 2020, 788).

Öte yandan din ile bilim kâinata farklı açıdan bakmaktadır. Bilim olaylar ve olgular arasındaki ilişkileri “niçin” sorusu yerine “nasıl” sorusu üzerine yoğunlaşarak nedensellik yasalarıyla açıklamaya çalışır. Bunu yaparken gözlem ve deney metodunu kullanır (Akın, 2020, 714). Din ise yalnız “nasıl” sorusunu değil aynı zamanda “niçin” sorusunu da sorar, cevaplar arar ve tabiatı bir Varlık'la ilişkilendirerek argüman üretir. Din bunu yaparken, bilimin deney yöntemini kullanmaz. Fakat dinin deneyi kullanmaması, bir Tanrı'ya inanmanın bilime aykırı olduğu anlamına gelmez. Zira din ve bilim birbirini öteleyen olmaktan ziyade birbirinin tamamlayıcısı olarak iş görebilmelidir. Bilim açıklama yaparak tekil olguları tümel ilkeler haline getirerek olguları neden sonuç dizgesine yerleştirir. Halbuki din bunları anlamlandırır ve meydana gelmiş olan tüm nesnelere birbiriyle irtibatlandırarak bir yaratıcıya ulaştırır. Nihayetinde bilim yağmurun nasıl oluştuğunu açıklar ancak onun bir rahmet olduğu konusunda din beyanatta bulunur. Dolayısıyla bilim ile din aynı hususa farklı boyutlarla yaklaşabilir ve bir bütün içerisinde farklı yönleri işaret edebilirler (Akın, 2020,715). Bu açıdan bir

Müslüman bilimi, akli ve dini birbirinden ayrı veya birbirinin rakibi olarak değerlendirmemeli ya da materyalist, pozitivist ve seküler düşüncüyü reddetme adına dünyayı, bilimi ve felsefeyi dışlamamalıdır. Kısaca ifade etmek gerekirse dinle dünya arasındaki ilişkiyi kurmaya çalışırken din ile bilimi karşı karşıya getirmemelidir. Çünkü virüs salgını gibi maruz kalınan musibetler neticesinde ortaya çıkan maddî ve manevî hastalıklara çare arayıp şifa bulmak için kâinata yerleştirilen kanunları keşfedip insanlığın hizmetine sunmak Allah'ın insanlara yüklediği sorumlulukların en başında gelir. Buna göre içinde olduğumuz süreci doğru anlayıp tahlil edebilmek ve doğru sonuçlara ulaşabilmek için meseleye bilim ve aklın yanı sıra dinin verdiği anlamları da dikkate alarak bir bütün olarak yaklaşmalıdır. Bu gün yaşanan musibeti doğru anlamak ve anlamlandırmak ancak bu yöntemle mümkün olabilir. Çünkü yaşanan bu salgın karşısında bilim/tıp, elbette ki üzerine düşün görevi yerine getirmektedir. Tıp uzmanları ve sağlık çalışanları virüse karşı yürütülen mücadelede büyük gayretler sarf etmektedirler. Fakat tüm bu gayretler sadece insan bedeninin (fizikî sağlığının) korunmasına yöneliktir. Halbuki salgın nedeniyle bireysel ve sosyal hayatta gelecek endişesi, ölüm ve yok olma korkusu, çaresizlik, acizlik, panik vb. manevî ve psikolojik travmalar da yaşanmaktadır. O halde bunların giderilmesi hususunda bilim/tıp ne yapabilir, elinden bir şey gelebilir mi? Ya da insanları manevî olarak rahatlatılabilecek bir çözüm sunabilir mi?

Bu soruların cevabını tıptan beklemek elbette ki haksızlık olur. Çünkü tıbbın çalışma ve ilgi alanı bellidir. O da insanın fiziksel ve bedensel sağlığıdır. O halde bu noktada yapılması gereken, hem tıbbın/bilimin verilerini hem de insanın manevî, ruhsal ve zihinsel varlığına hitap eden dinin emir ve önerilerini dikkate alarak yaşanan bu süreci atlatmaya çalışmaktır. Çünkü insanlık tarihinde bu tür bela ve musibetler neticesinde yaşanan stres, depresyon, korku, kaygı, endişe, çaresizlik, belirsizlik vb. travmalardan ve manevî krizlerden kurtulmak ancak dinin yüklediği manayla mümkün olmuştur. Bu bakımdan dinin, manevî alanda (inanç ve psikoloji) yaşanan olumsuzluklara en iyi çare olduğu unutulmamalıdır (Yıldırım, 2020).

Öte yandan bugün tüm dünyayı saran korona virüsünün, insanoğlunun kendi eliyle yaptıklarının bir neticesi olduğu yönündeki genel kabul de “insanın kendi sonunu hazırladığını” adeta doğrulamaktadır. Dolayısıyla dini dışlayarak bilimi tüm problemlerin reçetesi olarak görenler, bilimin ahlaki ve siyasi problemleri nasıl çözeceği, hayatımızı neye adamamız, nasıl yaşamamız gerektiği ve benzeri konularda çözümlerinin olmadığını da görmelidirler (Akin, 2020, 715, 717). Çünkü her ne kadar din ve bilimin amacı varlığı, tabiatı ve eşyanın hakikatini kavrayıp gerçeği bilmek gibi bazı noktalarda birleşse de bazı hususlarda ayrılmaktadır. Şöyle ki; bilim kâinattaki olgu ve olayları kendine konu edinir, bunları sebep sonuç ilişkisi içinde deney ve gözlem metoduyla ilmi açıklamalarda bulunur, ancak bu olayların insanın iç dünyasında nasıl anlamlandırılacağı hususunda herhangi bir anlam veya değer üretemez. Din ise evrende olup bitenlere bir anlam ve değer atfeder. Söz gelimi bilim, insanların hayatını olumsuz etkileyen afet ve musibetlerin afetzedeler tarafından nasıl anlamlandıracağı, bunlara karşı nasıl başa çıkılacağı hususunda bir açıklama yapmaz. Bu konuda sadece yaşanan hadiselerle ilgili verileri toplar ve analiz eder, sebep ve sonuçlarını tespit etmeye ve açıklamaya çalışır, gelecekte bu tür hadiselerin tekrar yaşanmaması için hangi tür tedbir ve önlemlerin alınması gerektiğine yönelik açıklamalarda bulunur. Halbuki din tüm bu yaşanan olumsuz hadiselerin musibet, imtihan, ders, uyarı, ibret ve kefarete gibi çeşitli sebeplerden dolayı gerçekleştiğine dair izahlarda bulunarak afetzedelerin zihninde anlamlandırmaya ve meşrulaştırmaya çalışır, bunlarla başa çıkmada direnç ve teselli kaynağı olur (Demir, 2010, 270).

Sonuç ve Değerlendirme

Ateizm, deizm, agnostisizm, nihilizm gibi din karşıtı bir söyleme sahip olanlar Covid-19 salgınına dinî bir anlam yüklememekte ve bu tür hadiseleri sadece bilimsel olarak açıklamaya çalışarak “doğa olayı, doğanın intikamı, doğal dengenin bozulması” şeklinde değerlendirmektedirler. Fakat bunu yaparken bilim adına değil de bilimcilik adına, kâinatın Yaratıcısını göz ardı etmek ya da O'nun kâinata yerleştirdiği kanunları yok sayan bir yaklaşım sergilemektedirler (Görmez, 2021a, 24). Bu bağlamda virüs salgınının kendi doğal seleksiyon yolu içinde gelişiminin bir sonucu olarak ortaya çıktığını, salgının meydana gelmesinde insanların ahlaki yönden bir etkisinin bulunmadığını savunmaktadırlar. Bu nedenle bu tür afetlerin sebep ve sonuçlarını dini söylemlerle açıklamanın akla ve bilime aykırı olduğunu iddia etmektedirler. Bu yaklaşıma göre salgın ve ölümcül hastalıklardan kurtulmanın tek çaresi, tıp ve benzeri ilimlerle meşgul olan bilim insanlarının elindedir. İnsanlar, bu felaketten sadece bilim sayesinde kurtulabilirler. Bilim, hastalığın tedavisini en nihayetinde bulacak ve insanlık bu kötü günleri atlatacaktır. Bu nedenle salgını Tanrı ile ilişkilendirmek ya da salgından kurtulmak için Tanrı'ya dua etmek, O'ndan yardım beklemek gereksiz ve faydasızdır (Ateizm Derneği, 2020). Sadece içinde bulunduğumuz bu dünyanın var olduğuna, ahiret diye bir başka hayatın bulunmadığını savunan bu kesim, temel amaçlarının koronavirüs gibi doğanın her türlü felaketine karşı bilimi esas alarak

birlikte mücadele etmek, hep beraber yaşamak ve yaşatmak olduğunu iddia etmektedirler. Bu görüş sahipleri her ne kadar virüse karşı birlik ve beraberlik mesajları verseler de, dindar kesimin hastalıkları günahların affına bir vesile ve insanı Allah'a yaklaştıran bir nimet olarak görmelerini koronavirüsten daha tehlikeli bir virüs ve ideolojik körlük olarak nitelendirerek hakarete varan bu açıklamaları, onların bu konudaki samimiyetsizliklerini göstermektedir (Ateist Gazete, 2020: 1).

Halbuki insan, hem ilme, hem de dine sahip olabilmeli, birini diğerine tercih etmek zorunda kalmamalıdır. Bunun için de, ilimle din arasında bir uyum olmalı, çatışma olmamalıdır. Dolayısıyla ilmin gayesi ile dinin gayesi iyi anlaşıldığı takdirde ilimle dinin hem ilişkileri, hem de hayat içindeki yerleri daha iyi belirlenmiş olacaktır. Böylece çelişkilerden kurtulmak; ilmi de dini de, insanın birini diğerine tercih etmeksizin doyurulması gereken ihtiyaçları olarak görmek mümkün olacaktır. İlimin asıl gayesi, tabiatı tam ve eksiksiz anlamak, eşyanın hakikatini kavramak, gerçeği bilmektir. Öyleyse, kişi açlığını gidermek için gıdaya, susuzluğunu gidermek için de suya ihtiyaç duyduğu gibi; merakını tatmin etmek için ilme, inanma ihtiyacını karşılamak için de dine muhtaçtır. Su içmek açlığı gidermediği gibi, dindar olmak da bilme arzusunu doyurmaz veya ilim sahibi olmak din ihtiyacını ortadan kaldırmaz. Buna göre, ilimle dinin kavşak noktası akıl veya zihni hayattır. Çünkü ilim de din de ancak akılla vardır (Şentürk, 2017, 11). Bu durum dikkate alındığında şunu söyleyebiliriz; felsefe insanın düşünen yönünü, bilim insanın araştıran yönünü, din ise insanın iman ve eylem boyutunu ele almaktadır.

Kaynakça

- Adıvar, A. A. (1987). Tarih Boyunca İlim ve Din, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Akın, M. (2020). “‘Bilimsel İlerlemeler Tanrı’yı Yok mu Ediyor?’ Sorusu ve Kelâmî Açıdan Değerlendirilmesi”, Tasavvur, 6/2: 701-730.
- Arslan, A. (2009). Felsefeye Giriş, İstanbul, Adres Yay.
- Ateist Gazete (2020). Zaman, Akıl ve Bilim Zamanıdır!, 10: 1.
- Ateizm Derneği (2020). “Hala Buradayız! Karanlığa Işık Tutmaya Devam Edeceğiz”
<http://www.ateizmderneği.org.tr/blog/2020/03/26/hala-buradayiz-karanliga-isik-tutmaya-devam-edecegiz>.
- Aydın, M. S. Din Felsefesi, İzmir, Dokuz Eylül Üniv. Yay.
- Aydın, A. A. (1964). İslam İnançları ve Felsefesi, İstanbul, İrfan Yay.
- Baloğlu, A. B. (2020). “Allah Kötülüğü Neden Önlemiyor?”, Diyanet Aylık Dergi, 353: 42-45.
- Bergson, H. (2013). Ahlâkın ve Dinin İki Kaynağı, çev. M. Mukadder Yakupoğlu, Ankara, Doğu Batı Yayınları.
- Çapçioğlu, İ. (2020). “Kontrollü Sosyal Hayat, Medya ve Dini Yönelimler”, <https://www.islamvemedya.com/kontrollu-sosyal-hayat-medya-ve-dini-yonelimler/821/> (SET: 20.06. 2020).
- Demir, R. (2010). Afet Psikolojisi ve Sosyolojisi, İstanbul: İÜAUEF Yay.
- Düzgün, Ş. A. (2009). “Kelamda Delillendirme Yöntemleri”, Sistematik Kelam, ed. Ahmet Akbulut, Ankara: ANKUZEM, 2009.
- Yıldırım, E. (2021). “Bilimin Salgınları Bitirdiğini Söyleyerek İnsanı Tanrı İlan Edenler Nerede?”, <https://www.yenisafak.com/yazarlar/ergunyildirim/bilimin-salginlari-bitirdigini-soyleyerek-insani-tanri-ilan-edenler-nerede-2054557>.
- Görmez, M. (2020). “Korona Virüs Salgını: İnsanın Anlam Arayışında Yeni Bir Kavşak Noktası”, Kamuda Sosyal Politika, 40: 128-135.
- Görmez, M. (2021a). İslam'da Zor Zamanlar, Ankara, Otto Yay.
- Görmez, M. (2021b). “Koronadan Sonra Zafer İslam'ın Olacak”, <https://www.risalehaber.com/mehmet-gormez-koronadan-sonra-zafer-islam-in-olacak-378183h.htm>.
- Harari, Y. N. (2016). Homo Deos: Yarının Tarihine Kısa Bir Bakış, İstanbul, Kolektif yay.
- Hıdır, Ö. (2020). “COVID-19 Süreci-Sonrası: Teolojik ve Teo-Politik Gelişmeler”, Küresel Salgının Anatomisi İnsan ve Toplumun Geleceği, ed. M. Şeker v.dğr., Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi, ss. 771-791.
- İbn Rüşd, Faslü'l-Makâl: Felsefe Din İlişkileri, haz. S. Uludağ, İstanbul, Dergah Yay.
- Jung, C. G. (1999). Keşfedilmemiş Benlik, çev. B. İlhan, İstanbul, İlhan Yay.
- Kaya, M. (1995). “Felsefe”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul, TDV Yay., 12: 311-319.
- Önal, R. (2020), “Pandemiye Dinî Yaklaşımlar ve Tartışmalar”, Modernitenin Pandemik ed. F. Çakı, İstanbul, Nobel Yay., ss. 413-436.
- Özarslan, S. (2020). “Din-Bilim İlişkisinin Serencamı Hıristiyanlık ve İslâm Örneği” Diyanet İlmî Dergi, 56: 883-902.
- Russell, B. (1996). Din İle Bilim, çev. A. Göktürk, İstanbul, Yapı Kredi Yay.

- Sucu, N. C. (2021). “Bilim Din ve Korona”, <https://www.mansetaydin.com/makale/4116611/nadir-can-sucu/bilim-din-ve-korona> (SET: 25.11.2021).
- Şentürk, H. (2017). *Din Psikolojisine Giriş*, İstanbul, İz Yay.
- Tekin, M. (2021) “Bir Hakikat Olarak Bilim Ve Din”, <https://www.milatgazetesi.com/prof-dr-mustafatekin/bir-hakikat-olarak-bilim-ve-din/haber-236723> (SET: 25.11.2021).
- Turner, B. S. (2011). *Tıbbî Güç ve Toplumsal Bilgi*, çev. Ümit Tatlıcan, Bursa, Sentez Yayıncılık.
- Yaşaroğlu, M. K. (2005). “Küresel Felaketlerin Yorumunda Dini Boyut”, *Karizma*, 6/22 (2005): 52; 51-54.
- Yıldırım, E. (2020). “Bilimin Salgınları Bitirdiğini Söyleyerek İnsanı Tanrı İlan Edenler Nerede?”, <https://www.yenisafak.com/yazarlar/ergunyildirim/bilimin-salginlari-bitirdigini-soyleyerek-insani-tanri-ilan-edenler-nerede-2054557> (SET: 03.11.2020).